

I. I. Харченкокандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено опису експериментальної перевірки педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки. Досліджуючи стан розробленості проблеми формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО, встановлено, що посилення ролі комунікації у глобалізованому суспільстві зумовлює важливість для фахівця здатності ефективно обмінюватися інформацією, а поняття «комунікація» стає фундаментальною ознакою людської культури. Професійна комунікація ґрунтується на фахових знаннях, комунікативних уміннях професійного спілкування й соціально-особистісному досвіді та детермінується індивідуальними якостями особистості. З огляду на те, що саме в ЗВО відбувається професійна підготовка фахівців, то формування в межах цієї підготовки культури професійної комунікації є природним з огляду на запити інформаційного суспільства, запити стейкхолдерів та потреби ринку. За аналізом результатів наукових досліджень виявлено низку суперечностей, які пов'язані з загальною потребою формування культури професійної комунікації фахівців з економіки та які можуть бути вирішені в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО. Для визначення рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки було розроблено діагностичний апарат, який налічує п'ять критеріїв: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, професійно-мовленнєвий, поведінково-комунікативний, рефлексивний, які скорельовано зі складовими компонентами культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки (аксіологічний, теоретичний, мовленнєвий, комунікативний, особистісний). Показниками виступили: загальнокультурна обізнаність, граматична обізнаність, лексична обізнаність, ІТ-обізнаність, перцептивно-мовленнєва здатність, професійно-термінологічна обізнаність, професійно-креативні вміння, уміння е-комунікації, вольові якості, здатність до самооцінки.

Ефективність педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО була підтверджена статистично (критерій Ст'юдента і χ^2 -квадрат). На основі кількісного і якісного аналізу результатів контрольної та експериментальної груп на констатувальному та заключному етапах експерименту на рівні значущості 0,05 було підтверджено статистичну відмінність у рівнях сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки.

Ключові слова: культура професійної комунікації, майбутні фахівці з економіки, педагогічна система, формування, педагогічний експеримент.

Постановка проблеми. З огляду на підвищені вимоги сучасного ринку праці до економістів, що зумовлені активним розвитком науково-технічного прогресу, рівнем економічного розвитку країни, темпами інфляції, конкуренцією на світовому ринку, політичною нестабільністю та соціокультурними факторами, особливого значення набуває культура професійної комунікації фахівця з економіки як складник його загальної професійної культури. Будучи одночасним поєднанням професії з мистецтвом мови й мистецтвом мовлення, культура професійної комунікації виступає сукупним показником не лише професійного досвіду, рівня професійних знань, умінь, навичок, а й почуттів і зразків поведінки та потребує цілеспрямованого свого формування.

Особлива роль у такому формуванні належить закладам вищої освіти, які в межах спеціально

створеного інформаційно-освітнього середовища мають можливість сприяти розвитку такої культури через використання сучасних педагогічних та інформаційних технологій та поглиблену інтеграцію засобів спеціалізованого професійного спрямування з якісним інформаційним забезпеченням усіх освітніх компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими для вирішення проблеми формування культури професійної комунікації фахівців, у тому числі фахівців з економіки, є наукові результати, пов'язані з формуванням і розвитком: мовної та мовленнєвої культури (А. Богуш, Н. Голуб, С. Єрмоленко, Л. Струганець та інші), професійної культури (Л. Фільштейн, І. Іванова, Л. Максимова та інші), культури спілкування (Я. Радевич-Вінницький, І. Сайтарли, М. Стахів,

Т. Чмут та інші); визначенням психолого-педагогічних засад і теоретичних моделей професійної підготовки фахівців економічної галузі в Україні (М. Артюшина, Н. Кошелева, В. Стешенко, В. Стрельников, Ю. Ткач та інші); теоретичних основ підготовки майбутніх економістів (Г. Дутка, А. Колот, Л. Лебедик, О. Набока, Л. Нічуговська, В. Храпкіна та інші).

Узагальнення результатів наукових досліджень дає підстави стверджувати, що у педагогічній теорії й практиці накопичено значний досвід у вирішенні проблем, пов'язаних з мовною і професійною підготовкою майбутніх фахівців з економіки, використанням інформаційних ресурсів закладу освіти для її організації та супроводу, водночас у вітчизняній професійній освіті бракує комплексних досліджень, присвячених проблемі формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є описати експериментальну перевірку педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки.

Виклад основного матеріалу. Формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки слід сприймати як спеціально організований, професійно орієнтований освітній процес, результатом якого є утворення ціннісних установок та мотивів здійснення комунікативної діяльності, набуття загальних і спеціальних (фахових, мовних, мовленнєвих) знань, умінь користуватися фаховою термінологією у професійних цілях, набуття здатності користуватися мовою як засобом спілкування у різних професійних ситуаціях, а також здатності до рефлексії у професійній комунікації [3].

Педагогічна система формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО є динамічним функціональним комплексом діалектично пов'язаних між собою підсистем (аналітично-цільова, методично-прак-

тична, контрольньо-результативна), який ґрунтується на синтезі системного, андрагогічного, особистісно-професійного, діяльнісного, акмеологічного, технологічного, аксіологічного, культурологічного підходів [3].

Нами розроблено внутрішні критерії та показники (табл. 1), які скорельовано зі складовими компонентами культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки (аксіологічний, теоретичний, мовленнєвий, комунікативний, особистісний) [3]. Об'єктами формування відповідних компонентів є знання, обізнаність, здатності та вміння.

Відповідно до визначених критеріїв схарактеризуємо рівні сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки: досконалий, високий, середній, базовий [3].

На першому етапі було проведено констатувальний етап експерименту, під час якого було схарактеризовано реальний стан проблеми дослідження. Було проведено анкетування викладачів та студентів. В експерименті брали участь 621 студент та 18 викладачів. Під час експериментального дослідження стало зрозумілим, що в межах освітньої програми мало уваги приділяється формуванню загальних і спеціальних (фахових, мовних, мовленнєвих) знань та вмінь, необхідних фахівцю з економіки для ефективного здійснення комунікативної діяльності, недостатніми є особистісне ставлення до комунікативної взаємодії, володіння нормами мови й мовлення та вміння їх комунікативно доцільного застосування під час спілкування. Про це свідчать результати опитування студентів, що показали більшу кількість негативних відповідей, чи таких, що не визначились з відповіддю на поставлені запитання.

На запитання «Чи вважаєте Ви свій рівень культури професійної комунікації достатнім для подальшого використання в майбутній професійній діяльності?» було отримано такі відповіді: «так» – 27%; «ні» – 21%, «важко відповісти» – 52%. Більшість студентів не впевнена в достатності своїх знань, умінь і навичок для початку функціонування в професії. Незнання та неусвідомлення ролі культури

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки

Компоненти КПК	Критерії сформованості КПК	Показники сформованості КПК
Аксіологічний	Ціннісно-мотиваційний	Загальнокультурна обізнаність
Теоретичний	Когнітивний	Граматична обізнаність
		Лексична обізнаність
		ІТ-обізнаність
Мовленнєвий	Професійно-мовленнєвий	Перцептивно-мовленнєва здатність
		Професійно-термінологічна обізнаність
Комунікативний	Поведінково-комунікативний	Професійно-креативні вміння
		Уміння е-комунікації
Особистісна	Рефлексивний	Вольові якості
		Здатність до самооцінки

професійної комунікації для професії економіста зумовили низькі показники професійної зацікавленості, спрямованості та визначеності студентів. Нездатність доцільно використовувати економічні поняття на практиці забезпечила низьку самооцінку студентів, невмотивованість, небажання розширювати сформовані вміння та навички професійної комунікації, вивчати специфічні економічні поняття, використовувати новітні методи для покращення рівня засвоєння економічних понять та незадоволеність самим освітнім процесом.

На жаль, запитання «Чи знаєте Ви структуру і зміст своєї професії (професіограму)?» викликало труднощі у студентів. Так, 68% майбутніх економістів обрали варіант «більшу частину», усвідомлюючи необхідність опанування ключових компетентностей, основний зміст своєї професії, а також уміння ефективно використовувати інформаційні технології. 32% студентів відповіли «на 50%» та наголосили на значущості модернізації професійної підготовки майбутніх економістів у бік вдосконалення методик навчання з урахуванням розвитку інформаційних технологій і засобів. Окремо була відзначена потреба вдосконалення технологій навчання в межах функціонування інформаційно-освітнього середовища ЗВО. Водночас не було зафіксовано жодної відповіді «знаю досконало».

Дослідженнями встановлено, що високі показники професійної спрямованості вивчення матеріалу сприяють підвищенню зацікавленості студентів в об'єкті вивчення, досить швидкому та свідомому запам'ятовуванню необхідної інформації, відпрацюванні вмінь та навичок використовувати одержані знання в професійній діяльності. Саме тому під час проведення педагогічного експерименту ми акцентували увагу на виконанні завдань, які сприяли опануванню норм української мови за професійним спрямуванням, формуванню та розширенню термінологічного словника, поглибленню знань з інформаційних технологій для ефективно комунікації та були пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Запитання «Чи сформовані у Вас уміння моделювати професійно зорієнтовану ситуацію відповідно до кваліфікаційних нормативів та службових обов'язків економіста?» отримано такі відповіді: «потребу додаткових методичних рекомендацій з питань кваліфікаційних нормативів та службових обов'язків економіста» – 46%; «частково» (не впевнені, чи зможуть корегувати та відстежувати розвиток робочої ситуації із застосуванням відповідних ефективних засобів) – 22%; «певні труднощі викликає недале використання довідкової, енциклопедичної, спеціальної літератури, словникових джерел різних типів, програмного забезпечення, інформаційних технологій для пошуку необхідної інформації в межах професійної діяльності» – 18% і «на достатньому рівні» – 14%.

Опитування викладачів свідчить про розуміння ними необхідності формування культури професійної комунікації студентів, зокрема для їхньої майбутньої професійної реалізації як фахівців (85% ствердних відповідей). 78% викладачів переконані у необхідності зміни підходів до освітнього процесу через уведення інноваційних та інтерактивних методів навчання. Водночас викладачі (66%) наголошують на низьких показниках володіння фаховою термінологією майбутніми економістами, відсутності вмінь їх практичного використання та знеціненні студентами її значення для майбутньої діяльності.

Причиною таких результатів опитані респонденти вважають:

- відсутність ґрунтовних знань про професію економіста – 42%;
- низький рівень проінформованості стосовно обраного фаху, вимог щодо підготовки кваліфікованих фахівців – 32%;
- незацікавленість та нерозуміння студентами ролі культури професійної комунікації для професії економіста, зокрема необхідності знання професіоналізмів – 36%;
- нерозуміння змісту професійного навчання – 25%;
- недооцінювання студентами власних сил, знань та вмінь – 56%;
- нездатність самостійно виконувати поставлені завдання – 66%;
- невідповідності особистісних рис студентів обраному фахові – 23%.

Також викладачі зазначають низький рівень пізнавальної активності та професійної спрямованості студентів-економістів (58%), нестійку вмотивованість майбутніх економістів у реалізації себе як фахівців та в оволодінні своєю професією (56%), неправильні підходи до розширення власного рівня професійної комунікації (46%), формування тимчасових знань щодо фахової термінології (34%).

Результати опитування свідчать, що неабияке значення для формування культури професійної комунікації майбутніх економістів мають вольові якості студентів (зазначають 76% опитаних викладачів). Проте опитані вказують на те, що рівень сформованості таких якостей є низьким (76% опитаних викладачів). Це виявляється у:

- нездатності студентів долати труднощі у вирішенні поставлених завдань (вказують 32% опитаних викладачів);
- низькій спроможності вирішувати професійні проблеми, покладаючись лише на власні сили (вказують 26% опитаних викладачів);
- нездатності працювати над виправленням допущених помилок та постійному підвищенні рівня культури професійної комунікації (вказують 43% опитаних викладачів);

– у частковій нездатності досягати поставлених цілей (вказують 28% опитаних викладачів).

На формувальному етапі експерименту студенти експериментальних груп навчалися за розробленою нами педагогічною системою формування культури професійної комунікації, а студенти контрольних груп продовжували навчання у традиційний спосіб. Для перевірки ефективності розробленої педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО було проведено зрізи відповідно до розроблених показників. Завдання контрольного зрізу були ідентичними до тих, що виконували під час констатувального етапу.

Результати експерименту узагальнено у таблиці 2, де наведено динаміку змін досягнень за показниками у різних групах [1; 2].

Якісні й кількісні зміни за кожним із показників відображені у динаміці рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки контрольної та експериментальної груп (аналіз проведено на рівні значущості 0,05 [1; 2]).

Висновки і пропозиції. Педагогічний експеримент проходив у три етапи (констатувальний, формувальний та контрольний) і дав підстави обґрунтувати ефективність запропонованої педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО: на основі статистичних методів (методи Стюдента та χ^2) на рівні значущості 0,05 підтверджено позитивні зрушення у сформованості компонентів культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО за кожним із розроблених показників.

Зокрема, для студентів ЕГ підтверджено статистично відмінну від результатів у КГ сформованість аксіологічного складника культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки (поглибилися ціннісні установки та мотиви професійної комунікації, посилилася інтеріоризація загальнокультурних, національних, мовних, професійних цінностей суспільства в особистісні), підвищення рівня теоретичного складника (розширилися уявлення студентів про систему мови та знання правил мови і мовлення), покращилися

Таблиця 2

Динаміка рівнів у експериментальній та контрольній групах (%)

Група	Рівні			
	Базовий	Середній	Високий	Досконалий
<i>Ціннісно-мотиваційний критерій: Загальнокультурна обізнаність</i>				
ЕГ	-25,50%	-21,30%	34,00%	12,80%
КГ	-22,90%	-11,90%	29,30%	5,50%
<i>Когнітивний критерій: Граматична обізнаність</i>				
ЕГ	-35,10%	-34,00%	39,40%	29,80%
КГ	-18,40%	-11,00%	21,10%	8,20%
<i>Когнітивний критерій: Лексична обізнаність</i>				
ЕГ	-30,10%	-34,00%	36,30%	28,00%
КГ	-15,40%	-15,00%	22,10%	8,20%
<i>Когнітивний критерій: ІТ-обізнаність</i>				
ЕГ	-40,70%	2,40%	23,40%	14,90%
КГ	-36,60%	11,30%	20,80%	4,40%
<i>Професійно-мовленнєвий критерій: Професійно-термінологічна обізнаність</i>				
ЕГ	-44,70%	6,40%	24,50%	13,80%
КГ	-37,60%	18,30%	19,20%	0,00%
<i>Професійно-мовленнєвий критерій: Перцептивно-мовленнєва здатність</i>				
ЕГ	-30,70%	10,20%	19,80%	1,70%
КГ	-40,00%	21,00%	20,50%	-0,40%
<i>Поведінково-комунікативний критерій: Професійно-креативні вміння</i>				
ЕГ	-31,70%	-4,60%	20,60%	15,80%
КГ	-29,60%	1,30%	18,80%	9,40%
<i>Поведінково-комунікативний критерій: Уміння е-комунікації</i>				
ЕГ	-58,50%	3,20%	63,80%	-8,50%
КГ	-58,70%	37,70%	28,40%	-7,30%
<i>Рефлексивний критерій: Вольові якості</i>				
ЕГ	-10,60%	-17,00%	14,90%	12,70%
КГ	-1,80%	-8,20%	4,60%	5,50%
<i>Рефлексивний критерій: Здатність до самооцінки</i>				
ЕГ	-19,60%	-11,30%	18,70%	12,20%
КГ	-14,80%	-3,20%	8,60%	9,50%

показники для мовленнєвого складника культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки (поглибилися уміння користуватися економічною термінологією, економічною мовою у професійних цілях та для розуміння мовлення інших), виявилися кращими показники комунікативного складника культури професійної комунікації (більшою стала кількість студентів, здатних користуватися мовою як засобом спілкування у різних професійних ситуаціях), значно збільшилася кількість студентів із досконалим і високим рівнями сформованості особистісного складника культури професійної комунікації, що означає в них здатність до рефлексії професійної комунікації.

Подальшого дослідження потребують питання необхідності включення в навчальні плани підготовки фахівців предмета «Комунікативна куль-

тура», цілеспрямований розгляд питань формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Список використаної літератури:

1. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях : непараметрические методы. Москва : Педагогика, 1977. 136 с.
2. Новиков Д.А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи). Москва : МЗ-Пресс, 2004. 67 с.
3. Харченко І.І. Культура професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти : монографія. Суми, 2019. 354 с.

Kharchenko I. Experimental verification of the efficiency of the pedagogical system of formation of the culture of professional communication of future economists

The article is devoted to the description of the experimental verification of the pedagogical system of formation of the culture of professional communication of future specialists in economics. Examining the state of development of the problem of forming a culture of professional communication of future economists in the information and educational environment of free economic education, it was found that strengthening the role of communication in a globalized society determines the importance of the ability to effectively exchange information. Professional communication is based on professional knowledge, communicative skills of professional communication and socio-personal experience and is determined by individual personality traits. Given the fact that professional training takes place in the Free Economic Zone, the formation of a culture of professional communication within this training is natural given the demands of the information society, the demands of stakeholders and market needs. The analysis of the results of scientific research revealed a number of contradictions, which are related to the urgent need to form a culture of professional communication of economic specialists and which can be resolved in the information and educational environment of the Free Economic Zone. To determine the levels of formation of the culture of professional communication of future economists, a diagnostic apparatus was developed, which has five criteria: value-motivational, cognitive, professional-speech, behavioral-communicative, reflective.

The effectiveness of the pedagogical system of forming a culture of professional communication of future specialists in economics in the information and educational environment of free economic education was confirmed statistically (Student's criteria and chi-square). Based on the quantitative and qualitative analysis of the results of the control and experimental groups at the ascertaining and final stages of the experiment at the level of significance of 0.05, the statistical difference in the levels of professional communication culture of future economists was confirmed.

Key words: culture of professional communication, future specialists in economics, pedagogical system, formation, pedagogical experiment.